

OSOBNOSTI 19. STOLETÍ V LITERATUŘE PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Ivana GEJGUŠOVÁ

Abstrakt

Historická próza a biografie pro dětské čtenáře představují literární žánry, které se v současné době nacházejí na okraji nakladatelského i čtenářského zájmu. V české produkci posledních let se setkala s pozitivním ohlasem série titulů I. Březinové, autorka v nich propojila postupy dívčího románu, cestopisu a literární biografie, jednotlivé tituly věnovala významným představitelům české i světové literatury, působícím zvláště v 19. století, inspirovali ji např. K. H. Mácha, K. Světlá, B. Němcová nebo O. Wilde. Knihy I. Březinové oslovují zvláště dospívající čtenáře. Ojediněným titulem na českém knižním trhu je kniha D. Krolupperové, která seznamuje děti mladšího školního věku s M. D. Rettigovou, jejíž jméno je v obecném povědomí spojeno zvláště se slavnou kuchařskou knihou. Autorka chce tento jednostranný pohled obohatit, na stránkách fiktivního deníku je M. D. Rettigová představena jako pilná hospodyně, oddaná matka a manželka, neúnavná literátka, organizátorka společenského a kulturního života. D. Krolupperová napsala čtivou knihu, která nepostrádá humor a vyhýbá se sentimentu a patosu. Kniha je dobře využitelná i pro potřeby výuky literatury na základních školách.

Klíčová slova: literatura pro děti a mládež, zastoupení žánrů, historická próza, biografie; M. D. Rettigová, její životní osudy a literární tvorba, zobrazení M. D. Rettigové v literatuře pro dětské čtenáře, biografie D. Krolupperové M. D. Rettigová: Tajný deník její schovanky

PERSONALITIES OF THE 19TH CENTURY IN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH

Abstract

Historical fiction and biographies for youth readers are literary genres that are currently on the edge of both publishing and readers' interest. In a Czech production of recent years a set of titles by I. Březinová has met a positive response. The author has linked processes of a girls' novel, travel book as well as literary biography there. Each title is dedicated to important representatives of Czech and world literature, acting especially in the 19th century, it has been inspired by K. H. Mácha, K. Světlá, B. Němcová or O. Wilde, for instance. Books by I. Březinová address adolescent readers particularly. A unique title within the Czech book market is a book by D. Krolupperová that introduces M. D. Rettigová to primary school children; for most public this name has been associated especially with a famous cookbook. The author wishes to enrich this one-sided view; in a fictional diary M. D. Rettigová is presented as a hardworking housewife, a devoted mother and wife, an indefatigable writer as well as an organiser of social and cultural life. D. Krolupperová wrote a readable book that does not lack humour and remains away sentiment and pathos. Hereat, the book is well applicable for the purposes of teaching literature at primary schools.

Keywords: *literature for children and youth, genres representation, historical fiction, biographies: M. D. Rettigová, Her Life Story and Literary Production, Image of M.D. Rettigová in Literature for Young Readers, biography by D. Krolupperová M. D. Rettigová: Secret Diary of her Foster-daughter.*

Historická próza a zvláště biografie, biografický román pro dětské čtenáře a mládež představují žánry, které se v současné produkci ocitají na okraji nakladatelského i čtenářského zájmu. Je to dáno jistě i skutečností, že dnešní mladí čtenáři vnímají četbu hlavně jako prostředek relaxace, nevyhledávají tedy literární tituly, které výrazněji signalizují zvýšené nároky na čtenářské dovednosti a možný vzdělávací a formativní dopad.

Literární biografie stojí na pomezí krásné literatury a literatury faktu, zachycují již završené životní a tvůrčí aktivity jedince vymezené obvykle narozením a smrtí, spíše výjimečně se soustředí na kratší časový úsek v životě ústřední postavy, „v mnohých z nich se prolínají fabulované životní epizody s faktografií a nezakryvanou faktografickou a informační složkou.“ (URBANOVA, ROSOVA, 2005: 205)

Východiskem pro vznik biografii se stává odborná literatura rozmanitého zaměření, dochované prameny, k nimž řadíme vedle ústně či písemně tradovaných vzpomínek současníků zvláště korespondenci, deníky, rukopisné památky či úřední dokumenty. Takto soustředěný materiál je využit ve shodě s požadavky daného žánru a s tvůrčím záměrem autora. Díla se snaží zaujmout čtenáře tím, že přinášejí pohled na dobovou společnost, upomínají na konkrétní historické, společenské či kulturní události, a hlavní pozornost zaměřují na vybranou, historicky doloženou osobnost, jejíž životní cesty se kříží s dalšími skutečnými i fiktivními postavami díla. Při zobrazení protagonistů je upřednostňován pohled na „konfliktní vztah mezi vnitřním a vnějším světem s jeho dobovými determinacemi, důraz je položen na dramatické scény obsahující osudová rozhodnutí...v řeči hlavní postavy se využívá autentických výroků a sentencí, čerpaných zejména z dochované korespondence a deníků.“ (MOCNÁ, PETERKA: 2004: 63)

Počátky biografii můžeme vystopovat již ve starověké, antické literatuře, za zlatý věk uvedeného žánru však považujeme dvacáté století, v jehož počátcích a v následujících desetiletích se i vlivem válečných otřesů zvýšila poptávka po literární tvorbě přinášející pozitivní vzory s pevně danými mravními normami.

V českém prostředí se biografický román dosud nechával inspirovat zvláště procesem národního obrození a jeho nejvýznamnějšími představiteli (J. K. Tyl, B. Němcová, M. Tyrš aj.), autoři sahali také po osobnostech, které svým významem přesáhly českou kotlinu (např. díla věnovaná J. A. Komenskému, V. Hollarovi ad.).

Mnohé biografické tituly původně určené dospělým čtenářům pronikaly v druhé polovině dvacátého století také do četby dětí a mládeže, byly zahrnovány do tzv. povinné četby na základních i středních školách. Naopak produkce primárně určená dětským čtenářům byla poměrně chudá, výjimečně se o oživení žánru pokusila např. Hana Doskočilová titulem *Když velcí byli kluci* z roku 1999.

V posledních letech se setkala s pozitivním čtenářským ohlasem série titulů Ivony Březinové, v nichž autorka propojila postupy dívčího románu, cestopisu a literární biografie. Spojující prvek jednotlivých děl tvoří vystupující postavy – trojice středoškolaček, jejich partneři, sourozenci a kamarádi, zobrazení prázdninových putování, která mají podobu cesty za poznáním. Mladí hrdinové řeší citové a vztahové problémy, hledají odpovědi na pro ně aktuální otázky a konfrontují své životní představy, postoje a akceptované normy s prožitky a ideály významných osobností, po jejichž stopách se záměrně či náhodně vydávají. Jednotlivé tituly věnovala I. Březinová představitelům české i světové literatury, působícím zvláště v 19.

století, v románu *Básník v báglu* se jedna z hrdinek ztotožňuje s K. H. Máchou, který je zobrazen jako pochybující hledač pravdy a na rozdíl od ní nenalézající skutečný, hodnotný cit, v románu *Blond'atá Kerolajn* spojuje hrdinku s K. Světluou řešení otázky, zda má setrvat ve vztahu založeném na vděku a lítosti, v románu *Bibnutí s Oscarem* se s osudy O. Wilda konfrontuje mladík, který objevuje svou homosexuální orientaci. Jednotlivé literární osobnosti jsou pojímány poměrně konvenčně, autorka spíše posiluje s nimi spojené a pevně zažité stereotypy a klišé, než aby hledala nové možnosti zobrazení jejich života a díla. Biografický žánr s sebou ze své podstaty nese zacílení na životní osudy zobrazených jedinců, sporným proto zůstává, zda a nakolik můžou uvedené tituly I. Březinové dovést mladé čtenáře k zájmu o literární odkaz uvedených tvůrců a pomoci jim při recepci děl. Náslechy na základních školách potvrzují, že včleňování ukázek z dané série do hodin literární výchovy se setkává s pozitivním ohlasem žáků a snad i s utvářením pozitivního postoje k literárnímu odkazu 19. století, na který může navazovat středoškolská výuka spojená s četbou stěžejních děl dané etapy.

Ojedinělým titulem mezi biografiemi pro dětské čtenáře je na českém knižním trhu kniha D. Krolupperové *Magdalena Dobromila Rettigová: Tajný deník její schovanky*. Autorka patří mezi spisovatele střední generace, pro její tvorbu je typické zacílení na čtenáře mladšího školního věku, jimž nabízí tituly propojující beletrii a literaturu faktu. Uvedený postup využila např. v knize *Proč mluvíme česky?* z roku 2003, v poutavém vyprávění o putování dětí Říší češtiny odhaluje dětským čtenářům zákonitosti i specifika českého jazyka. Připravován je dotisk knihy *Zákeřné keře* z roku 2010, pohádkový příběh seznamující s jedovatými rostlinami z našeho okolí. Ve spolupráci s M. Kratochvílem vznikla publikace *Draka je lepší pozdravit aneb o etiketě* z roku 2009.

Autorka se biografií o M. D. Rettigové (1785 – 1845) snaží zhruba desetiletým čtenářům přiblížit jednu z významných osobností národního obrození, literátku, podporovatelku dívčího vzdělávání, vyhlášenou hospodyní a autorku slavné kuchařské knihy. I v tomto titulu D. Krolupperové se mísí postupy beletrie a literatury faktu, je možno předpokládat, že odbornou oporou se autorce staly publikace rychnovského pedagoga a spisovatele dr. Jiřího Frýzka (*Život a dílo manželů Rettigových*, 1992; *Henrietta Anna Joana Rettigová: primadona assoluta*, 1995), jenž podle informací v tiráži knihy text také posuzoval. Odkazy na další odborné zdroje v publikaci nenacházíme, mohly k nim patřit studie K. Sabiny, T. Novákové, A. Nováka, Z. Nejedlého, korespondence vydaná J. Peškem, z nejnovější odborné produkce kapitoly v publikacích E. Uhrové, M. Bittnerové ad.

S ohledem na dětského příjemce zachytila autorka jen část života slavné buditelky, zaměřila se na léta 1818 až 1828 spojená s pobytem v Ústí nad Orlicí (do roku 1824) a v Rychnově nad Kněžnou (do roku 1834). Výběr dané životní etapy nebyl náhodný, oněch deset let představovalo období, kdy Magdalena Dobromila a její manžel Jan Alois Sudiprav mohli rozvinout své snahy být veřejně činní a projevovat pozitivní vztah k češtině a české kultuře. Počátky procesu jejich národního uvědomění se obvykle kladou do období po uzavření sňatku v roce 1808, v té době navázali Rettigovi v Praze první kontakty s vlasteneckou společností a v těchto aktivitách pokračovali také při pobytu v Táboře, tady se Magdalena Dobromila intenzivně doučovala češtinu a pokusila se o vlastní literární tvorbu, v níž pokračovala také v Přelouči a následně v Ústí nad Orlicí.

Ústeckoorlické období bylo profesně velmi plodné a šťastné také v osobním životě. Manželé Rettigovi se po ztrátě prvorozených dětí dočkali dalších potomků, do Ústí nad Orlicí se stěhovali s dcerou Jindřiškou (nar. 1813) a synem Karlem (nar. 1815), na svět tu přišel i syn Josef (nar. 1821).

Ve městě, které si uchovalo český ráz, se Rettigovi zapojili do kulturního a vlasteneckého života, k jehož rozvoji přispívali tamní mecenáši, zvláště lékárník Jan Andres a

doktor František Koráb, podporující zvláště ochotnické divadlo a hudební spolky. Nejspíš v roce 1819 začala vznikat z podnětu Magdaleny Dobromily nebo jiné vlastenky knihovna, nákup českých knih zčásti financoval dr. Koráb, zčásti byl hrazen z pokut za komolení češtiny při společných akcích. Manželé Rettigovi měli podstatný podíl na tom, že se povedlo udržet knihovnu v chodu a vychovat okruh čtenářů, k nimž patřily i dívky, jež Magdalena učila kuchařskému umění. Manželé navázali osobní kontakty se vzdělanci a umělci daného regionu, např. s nakladatelem Janem Pospíšilem, s profesorem bohosloveckého semináře v Hradci Králové páterem Josefem Zieglerem, vydavatelem časopisu Dobroslav.

Autorka titul koncipovala jako fiktivní deník osiřelé venkovské dívky Lojzičky, přijaté do péče rodiny Rettigových po přesídlení z Přelouče do Ústí nad Orlicí. D. Krolupperová mapuje ve stručných záznamech Lojziččin život mezi desátým a dvacátým rokem života, končí Lojziččinou svatbou v roce 1828 a poslední zápis, jakýsi dovětek, který má bilanční, sumarizující charakter, je zasazen do roku 1834 a zahrnuje Lojziččiny dojmy z její první návštěvy Prahy, Stavovského divadla a ze zhlédnutí jedné z prvních repríz Tylovy Fidlovačky. Připomeňme, že členkou souboru Stavovského divadla se v roce 1834 stala i dcera manželů Rettigových Jindřiška (1813 – 1854), která později sklízela úspěchy jako operní zpěvačka v rakouském a německém prostředí. Závěrečné pasáže jsou potvrzením naplnění cílů, které si manželé Rettigovi vymezili pro své vlastenecké aktivity.

Lojzička, zobrazená jako dítě pocházející z velmi chudých poměrů, je doslova okouzlena novým životem po boku paní Magdaleny, zápisy se nesou v duchu silné loajality k životelům, překypují obdivem ke schopnostem a pracovitosti obou manželů. *„Než jsem zjistila, že je paní matinka spisovatelkyně, dvakrát jsem se spletla. Nejdřív jsem si myslela, že jenom trpí nespavostí. Potom jsem zase přišla na to, že po nocích sepisuje, a proto asi nespí. Ale nakonec se ukázalo, že trpí nespavostí, a této choroby využívá k vlasteneckému sepisování. Zdárně zabije dvě mouchy jednou ranou, ale musí být přes den strašně unavená. A to je pořád v jednou kole. Když ji vidím, jak se při práci ohání, věřím tomu, že se tenhle národ jednou doopravdy sebere. Tedy probere.“* Popisuje také pracovní aktivity J. S. Rettiga, obdivuje jeho působení v Cecilské hudební jednotě, spolku, jehož členové se *„producírují v té nejvyšší kvalitě a hrají samou modernu – Beethovena, Mozarta a klidně i Cherubiniho.“* Když Lojzička zjistí, že je Rettig autorem portrétů předčasně zemřelých dětí, je nucena konstatovat, že *„kam se člověk v téhle rodině podívá, všude samý genius.“*

Lojzička komentuje život kolem sebe, v drobných retrospektivních pasážích ve zkratce reprodukuje zjednodušené a mnohdy naivně komentované vzpomínky Magdaleny Dobromily na dětství, text nezapře cílené využití dětské naivity kombinované s potřebnou dávkou selského rozumu. Text tak záměrně neustále balancuje mezi patosem, adorací zobrazených postav, jejich aktivit a humorem, lehkou ironií, což posiluje jeho kvality, ty však postřehnou spíš zkušenější, starší čtenáři. Odlehčená, humorná podoba textu je dána také využitými jazykovými prostředky, Lojziččina snaha po korektním vyjadřování se občas nedaří, dobové výrazy se mísí s dnešním slovníkem, precizní formulace s jadrnou mluvou prostých venkovanů. Vlastenecké aktivity paní Magdaleny Lojzička komentuje např. slovy: *„Prý že teď bude matinka sepisovat česky a že tenhle národ je třeba probudit z tvrdého spánku. Aha! Tak to já bych na něj vylila vědro studené vody. To by byl národ rychle na nohou. Ale paní matinka ne, ona na to jde oklikou přes vzdělávání a pilnou práci. Takže se to podle mého hrubého odhadu protáhne nejmiň na jedno století.“*

Závěr biografie tvoří několik receptů ze slavné *Domácí kuchařky*, poprvé vydané v roce 1826, D. Krolupperová tento postup nezvolila náhodně, ale naplnila tak původní autorské záměry Magdaleny Dobromily. Když ta připravovala v roce 1821 k vydání soubor mravoučných příběhů *Mařenčin košíček. Dárek malý pro dcerky české od Magdaleny Dobromily Rettigovy*, chtěla ho doplnit o kuchařské předpisy, aby kniha čtenářkám posloužila i v běžném životě a aby se její pořízení jevílo jako veskrze výhodné. Nakladatel uvedený

postup odmítl, nicméně cenzorovi byl rukopis zaslán včetně receptů, které se však ztratily. Po čase se na knižním trhu objevilo jejich vydání pod smyšleným jménem a manželé Rettigovi vedli o autorství dlouhý, avšak marný soudní spor.

D. Krolupperová věnovala svou publikaci osobnosti národního obrození spíše opomíjené, pokusila se rozšířit povědomí o ženě, kterou si veřejnost obvykle spojuje jen se vznikem kuchařské knihy, ale na jejíž další aktivity se již zapomnělo. Literární dílo M. D. Rettigové propadlo nelítostným sítem času, bylo však ve své době drobným kamínkem, potřebným k vytvoření pevných základů vznikající novodobé české literatury.

Literatura:

KROLUPPEROVÁ, D. *Magdalena Dobromila Rettigová: Tajný deník její schovanky*. Praha: Albatros, 2006. Ilustrovala B. Buchalová.

RETTIGOVÁ, M. D. – SEDLÁČKOVÁ, H. *Domácí kuchařka*. Praha: Odeon, 1986.

BITTNEROVÁ, M. *Spisovatelé a Eros*. Praha: Daranus, 2011.

DOUDOVÁ, M. (ed.) *Velké ženy české*. Praha: X-Egem, 1997.

JOHANIDES, J. *Magdalena Dobromila Rettigová*. Praha a Rychnov nad Kněžnou: Melantrich ve spolupráci s Městským úřadem v Rychnově nad Kněžnou, s Městskými úřady v Ústí nad Orlicí, Litomyšli a Přelouči a se Státními okresními archivy v Rychnově nad Kněžnou a v Ústí nad Orlicí, 1995.

MOCNÁ, D. – PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004.

UHROVÁ, E. *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008.

URBANOVÁ, S. – ROSOVÁ, M. *Žánry, osobnosti, díla (historický vývoj žánrů české literatury pro děti a mládež – antologie)*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005.

VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977.